

isto tako problematizirajući smrt estetskog pokušati ukazati na zanimljive ili problematične strane ove nove knjige.

U jednom od razgovora objavljenih i u ovoj novoj knjizi Danko Grlić ustvrđuje: »Stvar umjetnosti naime nije za marksista stvar neke filozofske discipline ili, točnije, on se ne može zadovoljiti time da se pitanje umjetnosti, a posebno pitanje umjetnosti danas svede čak i na bilo kako zasnovano filozofsko osmišljavanje, pogotovo na stručnu 'von unten' empirijsku obradu, već je to za nj stvar same mogućnosti opstanka čovjeka kao čovjeka, njegovo biti ili ne biti« (str. 224).

Riječ je dakle o biti ili ne biti čovjeka ili, kako je to u Estetici formulirano, o »svijini mogućeg opstanka ovog ljudskog svijeta kao ljudskog« (Estetika, IV, str. 236).

Riječ je, ako tražimo misaono ishodište, o temeljnoj Marxovoj, a onda u različitim varijantama i marksističkoj intenciji obrata odnosa misli i zbilje, gdje Grlić konzekventno iz Marxove kritike filozofije izvlači i marksističku kritiku nedostatnosti jedne filozofske discipline. Reduciranjem mišljenja na »tehniku obrata« (kako bi npr. Veil prigovorio Marxu i marksizmu), filozofske discipline zadobivaju aspekte koji su bitno određeni temeljnom intencijom Marxovih napora revolucioniranja postojećeg stanja — u tom smislu će i pojedine discipline zadobiti nove zadatke i novu mogućnosti. (Etici i moralu suprostavit će se revoluciji i revolucionarni čin (čija snaga uvjerljivosti postaje upitna u sukobu s uvijek djelatnom običnosti); teorijskoj spoznaji, kojoj je bio cilj da obuhvati predmet (svijet) u totalitetu, suprotstaviti će se mišljenje »s intencijom« (mišljenje obrata, revolucije), dok će estetika u osnovi prijeći put novom pristupu umjetnosti koji upravo od umjetnosti uči mogućnost istinskog, odnosno umjetničkog življenja. Navedimo jedan od mnogih citata kojim će se prije svega potvrditi ova osnovna intencija: »I ja mislim da estetika« — kaže Danko Grlić — »doista ima svoje povijesne granice, što određuje uskoću cijeloga njezina horizonta, da je ona kao znanost danas u biti mrtva i da se tek njezinom smrću otvara mogućnost novog pristupa umjetničkome koji više ne-

Danko Grlić

ZA UMJETNOST

Školska knjiga, Zagreb, 1983.

Nova knjiga Danka Grlića *Za umjetnost* sastavljena je od eseja, studija i intervju, objavljenih posljednjih godina a za ovu priliku ponegdje dorađenih i proširenih. Tekstovi, pisani o različitim autorima (Bloch, Benjamin, Kirkegaard, Krleža), o različitim problemima vezanim uz umjetnost (suвременa umjetnost, problem stvaralaštva...), pa i o različitim vremenima (autor se vraća do srednjega vijeka) — nadopunjuju se s nekoliko intervjuja koji svojim zgomotom i polemičkim formulacijama odgovaraju na neke kritičke objeke uz ranije autorove radove. Riječ je dakle o raznolikom materijalu, koji je objedinjen autorovom dugogodišnjom intencijom — kritičkom estetičkom, znanstvenom, disciplinarnom pristupu umjetnosti. Utoliko što je riječ o knjizi koja nastavlja u horizontu autorove četverotomne *Estetike*, govoreći o ovoj novoj knjizi, govorit ćemo o »smrti estetskog«, kao što ćemo

1938 Izlog knjiga

će biti stvar stručno meditativnih i pasivno-znanstvenih analiza već mogućnosti ozbiljenja umjetničkog, tj. slobodnog života« (*Za umjetnost*, str. 216, potcrtao S. A.).

Dodajmo ovom izvodu jedan raniji (iz *Estetike IV*) poradi poređenja i ukazivanja na zajednički rezultat. Grlić, naime, u tom izvodu polazi od toga da je estetika odnos, način ophođenja prema umjetnosti (str. 235, IV). »Metafizička razina estetskog odnosa« upućuje na preispitivanje načina prevladavanja takvog odnosa u kakvom se umjetnost pokazuje estetič. To prevladavanje, po autoru, međutim, ne smije biti samo misaono; dakle nije samo riječ o »misaonoj pobuni protiv umrtvljene relacije«, nego o »revoluciji u zbilji« (*Estetika IV*, str. 238).

Marxov obrat odnosa misli i zbilje dikтира dakle novi odnos prema umjetnosti koji više ne ostaje u relaciji subjekt-objekt, koji nije određen potrebom spoznavanja ili traganja za rezultatom, nego se sada sama umjetnost uzima kao paradigma za moguće (istisko, ljudski je, umjetničkije) odnošenje. Grlić također ne zaboravlja napomenuti da nije riječ o estetiziranju svakodnevice. Riječ je o radikalnom zahvatu u zbilju, o »revoluciji u zbilji«.

Ako se pogleda što stoji iza tog novog pristupa umjetnosti (propitujući samu metodu), vidjet ćemo da je zapravo riječ o prenošenju jednog misaonog obrata na specifično područje estetike, odnosno umjetnosti. Novi pristup umjetničkom rezultatu ukazivanjem na nužnost ozbiljenja »slobodnog življenja« (Koliko to govori o umjetnosti?). Riječ je o rezultatu koji nije popraćen adekvatnim analizama i propitivanjem »umjetnosti«, »umjetničkog življenja«, odnosno »slobodnog života«. Ova samorazumljiva sprega samo nalagala samorazumljivih pojmova krije još uvijek neke nejasne i problematične dimenzije.

Zanimljivija se analogija nađaje u poređenju Grlićeva pristupa estetič i Marxovoj, a onda i marksističkoj, kritici ideologije. Silnosta je tim veća što Grlić i sam ukazuje na ideološki svake estetske koncepcije. U oba se slučaja, naime, o fenomenu govori posredno. Kao što je u jednom slučaju riječ o uvjetima iz kojih proizilazi ideologi-

zirano mišljenje, znanost, religija... tako je u drugom slučaju riječ o uvjetima koji onemogućuju umjetničko življenje. Ova je posrednost u pristupu fenomenu, čini nam se, za marksizam karakteristična.

Ukoliko izuzmemo neke usputne linije Grlićevog pristupa fenomenu umjetnosti (kritiku zdravorazumskog pristupa / koja je vršena i sa drugih pozicija/, kritiku znanstvenog 'von unten', te rješavanje nekih u osnovi ipak specifično estetičkih problema: problem komičnog katarze...), možemo dakle povući jednu temeljnu, rekao bih marksističku liniju, koja međutim nije metodički u potpunosti, dakle do kraja pročišćena. Temeljna teza se zapravo više pojavljuje kao lajt motiv nego što je odrednica na osnovi koje će se promisliti materijal. Temeljna teza o smrti estetskog zapravo je lajt motiv istraživanja estetskog.

Jedna od teza Grlićeve nove knjige jest i misao da se ne može biti za umjetnost a da se ne bude protiv estetike. Pri tom naravno nije mišljeno biti ispod estetike i na takav način je negirati, dakle ignorirati. Cjelokupnim svojim opusom Danko Grlić pokazuje da se ne smije misaono stati ispod estetičke razine u ne-estetičkom pristupu umjetnosti. Dakle tek kada smo protiv estetike, ali tako da je misaono, odnosno po poziciji iz koje se odnosimo spram umjetnosti, ukoliko je tako nadilazimo — tada smo istinski za umjetnost.

Upitno je međutim zašto samo negativno pretastanje uz umjetnost. Negativom negativnoga (u ovom slučaju estetike) dolazi se do toga da se jedan temeljni dijalektički zakon producira na materijalu do u beskonačnost, a da se ne otvore nikakve konkretne mogućnosti. Direktni odnosi (ako je to uopće moguće) prema samoj umjetnosti. Može li se, upitajmo Grlića za neki budući intervju, biti za umjetnost na još nekakav način osim tako da se bude protiv estetike.

Na dosta mjesta Danko Grlić upozorava na značaj estetike i njenu premoć nad nekim neestetičkim pristupima koji estetiku apriori odbacuju. »Estetika ima (kaže npr. Grlić govoreći o arhitekturi) ne malih zasluga u razgraničenju istinskih pitanja te umjetnosti od

Izlog knjiga 1939

kvazi pitanja i pseudorješenja« (E, IV, str. 320). Ili: »Može zvučati paradoksalno ali je mnogo štošta što je eksplicitno izrečeno ili je za sebe mislilo da je izrečeno u čvrstim okvirima estetskog bilo bliže onom što nazivam s onu stranu estetike od mnogih grlatih, modernih pokušaja koji se radikalno, no u biti samo deklarativno odriču estetike« (E, IV, str. 233).

Što je to unutar estetike što odgovara tezama marksističkog pristupa fenomenu umjetnosti? Po kom principu je to odabrano, kako se slaže (metodički) s tezama koje se nalaze »s onu stranu estetike« i da li je princip novog pristupa umjetničkom proveden i s jednom i s drugu stranu? Konkretnije: ako marksistički pristup hoće djelatno, živ odnos spram umjetnosti, djelo kao paradigmu, pred-sjaj, utopiju... da li je istraživanje epohe estetike provedeno u propitivanju saobraznosti s ovom osnovnom tezom?

Unutar estetike je prije svega misaona konzekventnost pojedinih autora koje Grlić stavlja iznad bilo kako interesantnih nedomišljenosti kojekakvih tek ljubitelja umjetnosti. Unutar estetike je također misao nemogućnosti estetič o umjetnosti (Kant), što je međutim argument koji ide iz filozofije i Grliću služi tek kao potpora u njegovu pristajanju uz marksističku kritiku filozofije i estetike kao ideoloških refleksa, odnosno uz njegovog življenja uz ideju umjetnosti umjetničkog življenja.

Što se pak nalazi s onu stranu estetike? »Biti s onu stranu estetike« — autor je eksplicitan, ali i epski opširan — »znači biti i s onu stranu njezine znanstvenosti, a to znači i ne pomiriti se s njenom posebičnom disciplinarnom funkcijom. To ujedno znači ne ostati na deskriptivnoj faktičkog stanja... ne pomiriti se s time da je najviši smisao misli o umjetnosti biti spram umjetnosti u... spoznajnoteorijskoj relaciji« (*Estetika IV*, str. 110).

Koji je zapravo temeljni problem koji se alazi u osnovi Grlićevog negiranja estetike? U osnovi je svih tih peripetija zapravo pitanje odnosa filozofije, znanosti i marksizma i njima saobraznih ra-

zina pristupa problemu. Estetika, kao znanost, dajući mnoštvo odgovora o umjetnosti ostaje doista u ravni predmeta istraživanja. Ostajući u ravni svog objekta ona ostaje u dualizmu subjekt-objekta, dakle na razini koju bi idealizam mogao nazvati razinom svijesti. Pokušavajući odgovoriti na pitanja ona se cira objekte ovog istraživanja, »preiljevajući« iz predmeta u svijest i iz svijesti u predmet. »Svaki predmet je novi oblik svijesti«, rekao bi Hegel, međutim problem nastaje ukoliko se hoće jedna od strana ovog odnosa (svijest ili predmet) hipostazirati. Znanost dakle daje odgovore unutar vječne igre predmeta i svijesti.

Postoje međutim pitanja za čovjeka važnija (kada je riječ o umjetnosti) od normiranja umjetničkog djela. To su pitanja o ishodištu, obliku, karakteru, značaju i smislu svijesti kojom se promišlja objektivnost. To je pozicija koja samu razinu svijesti stavlja u pitanje. Govoreći već pomalo arhaičnim jezikom idealizma ta bi se pozicija mogla odrediti razinom samosvijesti. Na onaj način na koji je samosvijest u Hegela oslobođena predmetnosti, imajući s njom odnos samo posredstvom svijeta, na sličan način samosvjesno propitivanje o smislu, svrsi, razlogu, načinima odnosa čovjeka prema umjetnosti komunicira s umjetnošću posredstvom teorija pojedinih umjetnosti, znanosti umjetnosti, odnosno estetike. No to istovremeno ne znači da je razina svijesti koja odgovara znanosti nepotrebna ili čak promašena. Ona prije svega jeste. Ona će nužno postojati nužno proizvođači znanje sebi adekvatno.

Utoliko nam se čini da marksizam, kao eminentno samosvjesna misao vremena, epohe, ne treba prevladavajući razinu znanosti (estetike), filozofije, lišiti se pomoći jedne discipline koja, kako i sam autor kaže, zna pronaći ono specifično pojedine umjetnosti. Rijetki su trenuci pribiranja. Epohalne su promjene epohalno rijetke. Čovjek živi u svijesti i s predmetima bez kojih ne može živjeti ni samosvjesno niti umjetnički.

Sead Alić